

מבוקי הארות פסיקה 78 | יוני 2018

דרכו של הנאשם בתקיפת שוטרים: מיהו התוקף ומי הנתקף? על המכשולים והניסים שבדרך בעקבות ת"פ (י-ם) 24610-05-15 מדינת ישראל נ' מזרחי

גילי גוטוירט*

א. מבוא. ב. תחנה ראשונה: חומת השתיקה הכחולה. ג. תחנה שנייה: כתב האישום. ד. תחנה שלישית: "מילה כנגד מילה" - מח"ש, חקירות, דין משמעתי ומה שביניהם. ה. תחנה רביעית: הנחיית פרקליט המדינה – מילה כנגד מילה. ו. "סטייה מן המסלול" – עדותו של עוז אברשימי. ז. סיכום.

א. מבוא

באוקטובר 2017 פורסם פסק דין המציתי בן שבעה עשר עמודים בחתימתו של השופט פאול שטרק, המכהן כשופט בית המשפט השלום בירושלים.¹ פסק הדין מגולל את סיפורם של ארבעה עשר שוטרים ואזרח אחד.² תחילתו בערב מוצאי שבת שגרתי בשנת 2013, שבמהלכו התקבלה קריאה במוקד 100 אודות חשש לאלימות משפחתית בבית הנאשם, כאשר זמן קצר לאחר מכן הגיעו מספר שוטרים לביתו לשם בירור התלונה. לאחר שהנאשם ואשתו³ ביקשו מהשוטרים לעזוב את ביתם בשתי פעמים נפרדות, החל מהלך האירועים להסתכן.⁴ במהלך אותו ערב הגיעו שבע ניידות משטרה וכבאית, כמו גם ארבעה עשר שוטרים ומתנדבים במשטרה, והנאשם נעצר.⁵ השאלה במוקד פסק הדין הייתה מי הפעיל אלימות כנגד מי? השוטרים טענו כי הנאשם היה אלים ואגרסיבי, ואילו הנאשם ועדי ההגנה טענו כי השוטרים השתמשו בכוח בלתי-סביר.⁶

* גילי גוטוירט היא עמיתת הקתדרה לזכויות אדם ע"ש אמיל זולה במסגרת תכנית "תקנה" לתואר שני במשפטים, בית הספר למשפטים על שם חיים שטריקס, המסלול האקדמי המכללה למינהל.

¹ ת"פ (י-ם) 24610-05-15 מדינת ישראל נ' מזרחי (פורסם בנוב, 23.10.2017) (להלן: עניין מזרחי או "פסק הדין").

² בועז סנג'רו "14 שוטרים נגד אזרח" הארץ 25.11.2017 www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.4625893

³ הנאשם וזוגתו דאז היו נשואים בעת המעצר, אך בעת מתן פסק הדין היו פרודים, והיא העידה כאשתו לשעבר של הנאשם.

⁴ עניין מזרחי, לעיל ה"ש 1, פס' 28.

⁵ שם, פס' 4.

⁶ שם, פס' 27.

“חברות כחולות”

השופט פעל במרחב של “מילה כנגד מילה” שבו הוצגו גרסאות השוטרים והמתנדבים⁷ למול גרסאות עדי ההגנה,⁸ וקבע כי עדויות השוטרים היו לא אמינות ואף הכילו סתירות מהותיות.⁹ השופט הוסיף וקבע כי עדות הנאשם הייתה עקבית וגובתה בעדויות נוספות המחזקות את גרסתו,¹⁰ עדויות שאף הדגישו את הסתירות בעדויות השוטרים.¹¹ למרות שהשוטרים הציגו בגרסתם ערב שבמהלכו הנאשם הפעיל אלימות קשה כלפי השוטרים, השופט הכריע במפורש כי גרסת עדי ההגנה תיארה את אירועי אותו הערב במדויק – השוטרים השתמשו בכוח רב נגד הנאשם, ולאחר מכן תיאמו ביניהם גרסאות לפיהן הנאשם הוא זה שפעל באלימות כלפיהם.¹² לאור קביעות אלו של השופט, זוכה הנאשם מכלל העבירות בכתב האישום: תקיפת שוטר בנסיבות מחמירות; ניסיון לתקיפת שוטר בנסיבות מחמירות; איומים;¹³ והעלבת עובד ציבור.¹⁴ בהארה זו אטען כי פסק הדין הוא בבחינת חריג המעיד על הכלל. כדבר שבשגרה, אדם הנאשם בתקיפת שוטר אך למעשה הותקף על ידי השוטרים, מתקשה עד מאוד להוכיח כי שוטרים נהגו באלימות כלפיו. מעבר לקשיים הקיימים בדין הפלילי, במקרה הייחודי של נאשמים בתקיפת שוטרים, ישנם מחסומים רבים להוצאת האמת לאור, ובראשם מנגנון ההשתקה והטיוח הקיים בקרב שוטרים.

לפסק הדין שני רבדים: הרובד הראשון הוא הטקסט של פסק הדין עצמו, המצביע על הצורך בשימוש ראוי בכוחה של המשטרה, כמתחייב מגוף מינהלי האמון על ביטחון הציבור. הרובד השני, שבו תתמקד הארת הפסיקה, הוא ההקשר המשפטי והחברתי שבו נכתב פסק הדין. הקשר זה מאפשר התבוננות בפסק הדין כמקרה בוחן, שכן מבט מעמיק עשוי לגלות כי התוצאה בפסק הדין – זיכוי הנאשם מכלל העבירות שיוחסו לו בכתב האישום, תוך הפניית אצבע מאשימה כלפי פועלם של השוטרים – היא חריגה. הנסיבות הייחודיות שהתקיימו במקרה של הנאשם, הן אלו שאפשרו את זיכויו, ובלי שיתקיימו נסיבות אלו מצבו של הנאשם עלול היה להיות שונה.

⁷ בפסק הדין עולה כי לפי כתב האישום הנאשם איים על השוטרים ברצח ובאלימות קשה; השליך עליהם מקל והכה אותם עם עצם ברזל; התנגד למעצר וניסה להשתחרר ממנו ובתוך כך הפיל את אשתו לשעבר לרצפה; בעט בצלעות אחד מהשוטרים; נאבק בשוטרים באלימות והפיל אותם לקרקע. ראו שם, פס' 2–6 לפרק “כתב האישום”.

⁸ אירועי אותו ערב כפי שהשתקפו בעדותם של עדי ההגנה היו שונים לחלוטין מכתב האישום. מכלל העדויות עלה כי הופעל כלפי הנאשם כוח רב, שכלל בין היתר שימוש באקדח טיזור או בשוקר; שליפת רובה כלפי הנאשם; הטחת הנאשם על הרצפה; איזוק הנאשם בידיים וברגליים; הכאת הנאשם וחניקתו. שם, פס' 22–25.

⁹ השוטרים הציגו גרסה דומה לכתב האישום, אך בין עדויותיהם ניכרו פערים רבים – בחלק מן העדויות עלתה בעיית שתייה של הנאשם, ובחלק לא; בעדות אחת בלבד עלה כי הנאשם בעט בצלעות אחד השוטרים; סתירות בעדויות בדבר מי שהוביל והכניס את הנאשם לניידת המשטרה; סתירות בהתייחס לשאלה אם ומתי נאזק הנאשם; פערים בחומר הראיות למול עדות מרכזית. שם, פס' 30.

¹⁰ שם, פס' 34.

¹¹ שם, פס' 30.

¹² שם, פס' 47.

¹³ שם, פס' 35.

¹⁴ שם, פס' 43–44.

פסק הדין ממחיש את התחנות או המכשולים, שבהם נתקל אדם המואשם בתקיפת שוטרים, בבקשו להוכיח כי למעשה הוא זה שהותקף. הרובד השני של פסק הדין מעיד על הצורך ב"סטייה מן המסלול", דהיינו קיומן של נסיבות ייחודיות או עדויות מפתיעות, לשם הוצאת האמת לאור. בהארה זו, אעמוד על התחנות אותן עבר הנאשם, עזרא נווה מזרחי, ואציג את "הסטייה מהמסלול" שהתרחשה במקרה הקונקרטי שלו.

בפרק ב' אצא למסע מתחנת האם, ואטען כי במקרה של הנאשם, הנאמנות הקולגיאלית בקרב השוטרים, שזכתה בספרות המקצועית לכינוי "חומת השתיקה הכחולה", היא זו שייצרה גרסה חלופית לפיה השוטרים הם אלו שהותקפו. נאמנות קולגיאלית זו היא בעלת השפעה כפולה: היא אחראית על הפעלת האלימות כלפי הפרט, אך באותה העת היא מונעת מתיחת ביקורת על האלימות המשטרתית בשלב החקירה וגיבוש הראיות לכתב האישום, ואף לאחר מכן, בשלב המשפט. בפרק ג' אחנה בתחנה השנייה, שם אטען כי במקרה זה, כמו במרבית התיקים הפליליים בישראל, כתב האישום הוגש על ידי תובעים ששייכותם הארגונית למשטרה מקשה על עצמאותם, ועלולה ליצור הטיה של התובעים לכיוון ההגנה על השוטרים. במוקד פרק ד' תהא התחנה השלישית, שבה הנאשם הגיש תלונה למחלקה לחקירות שוטרים (מח"ש), שתפקידה לברר אם השוטרים אכן הפעילו כלפיו אלימות שלא כדין, והתלונה נסגרה בתואנה שאין מקום לחקירה פלילית. מקרה זה אינו ייחודי, שכן מדובר בתופעה רחבה שבה במקרים רבים, בשל הקושי המערכתי והמבני של היחידה, כאשר אזרח מבקש להגיש תלונה למח"ש התלונה לא נבדקת לעומק ולעיתים לא מתקיימת חקירה אפקטיבית בדבר התנהלות השוטרים.

פרק ה' יעצור בתחנה רביעית, ויעסוק בהנחיית פרקליט המדינה, שפורסמה לצרכי התמודדות עם מקרים של "מילה כנגד מילה" שבהם אזרח המואשם בתקיפת שוטר מגיש תלונה למח"ש לפיה למעשה הותקף על ידי שוטרים. הנחיה זו מבוססת על אמון ניכר במשטרה ובמח"ש, ובמקביל מבטאת נקודת מבט חשדנית של מערכת אכיפת החוק כלפי הנאשמים בתקיפת שוטרים, ועל כן מעוררת ביקורת במספר היבטים, כשם העולה מהמקרה המתואר בפסק הדין.

בפרק ו' אתמקד ב"סטייה מן המסלול" הנדרשת לשם ההוכחה כי נדרש שינוי כיוון מהמסע לצורך זיכוי הנאשם בבית המשפט. הנאשם בתקיפת שוטר נאלץ לעבור בתחנות שצוינו לעיל, המערימות קשיים רבים על חקר האמת. רק בתרחיש של "סטייה מהמסלול", תיתכן אפשרות שבה השופט יזכה אדם המואשם בתקיפת שוטרים כאשר הוא עצמו היה קורבן לאלימות משטרתית. אגב זיכוי של אותו אדם, ניתן יהיה לבקר מקרים שבהם הופעלה אלימות שלא כדין מצד שוטרים במפגשי שוטר-אזרח, ואת מנגנון ההשתקה והטיוח היוצר קשר של שתיקה סביב מקרים אלו. למזלו של הנאשם מושא פסק הדין התקיימה "סטייה מהמסלול" שאפשרה את זיכוי, לצד ביקורת שיפוטית בדבר האלימות המשטרתית שהופעלה נגדו. לבסוף, אסכם את המסע בתחנות ואדגיש מדוע פסק הדין הוא חריג, בהתחשב במציאות של נאשמים בתקיפת שוטרים.

ב. תחנה ראשונה : חומת השתיקה הכחולה

“If we’re going to catch these guys,
f*** the Constitution, f*** the Bill of Rights,
f*** them, f*** you, f*** everybody.
The only ones I care about are my partners”
Mark Baker, Cops, Their Lives in Their Own Words 48–247 (1985).

המשטרה היא זרוע שלטונית המחזיקה כוח שלטוני ופיזי רב. תפקידה להגן על אזרחי המדינה באופן שוויוני כאמצעי להבטחת עקרון שלטון החוק, שהוא מאבני היסוד של השלטון הדמוקרטי. מבין כלל הגופים האמונים על כינון שלטון החוק, המשטרה מגלמת מונופול להפעלת אלימות פיזית הניתן לזרועות השלטון, אך ורק לצורך ההגנה והשמירה על אזרחי המדינה.¹⁵ תפיסה זו נעוצה במסורת הצדקת המדינה המודרנית שהתפתחה במאה ה-17, לפיה הפרטים מפקידים את כוחם בידי הריבון לשם הגנה ולמניעת חזרה ל“מצב הטבע” – מצב שבו פרט אחד פוגע בפרט אחר כנקמה ולצורך גמול.¹⁶ עוצמת הריבון מאופיינת בעיקר בכוח הזרוע, ומתאפשרת בזכות הברית שנרקמה בין הפרטים לעצמם ובין הפרטים לריבון, ברית שבאמצעותה ניתן להשיג טוב משותף הכרוך בויתור על הגנת זכויות הפרט בידי היחיד, לצד הפקדת ההגנה עליהן בידי הריבון.¹⁷

המקרה של הנאשם מזרחי אינו המקרה הראשון, ודאי לא האחרון, שבו שוטרים ואזרחים משרטטים נרטיבים שונים ואף הפוכים באשר למפגשי שוטר-אזרח. במקרים מסוג זה המציאות המשפטית מציבה את הפרט מול הרשות-משטרת ישראל, כאשר במציאות העובדתית ישנם שני פרטים הניצבים זה מול זה – הנאשם, מזרחי, מול השוטרים. השוטר מצוי לבדו בקהילה ועליו לקבל הכרעות טובות ונכונות, לפעול בהתאם לסמכויותיו, לעמוד בלחצים רבים ולהשתמש בכוח המוענק לו רק על פי דין. בפועל, פער הכוחות בין השוטר לאזרח מבוסס רק על הסמכויות שהוענקו לשוטר, אך במקרה של שימוש בסמכות או הפעלת כוח שלא כדין, השוטר הבודד פועל מול האזרח היחיד ועשוי להימצא לבדו כאשם, ללא הגנה מתוקף סמכותו המינהלית.

¹⁵ המונופול על האלימות הוא מונח שטבע הסוציולוג הגרמני מקס ובר, בהתייחסו לעקרונות המדינה המודרנית המחזיקה במונופול על שימוש באלימות לשם השלטת סדר ושלטון החוק. השימוש באלימות פיזית, בניגוד לאלימות מבנית ושלטונית, מבוצע בעיקר על ידי המשטרה. להרחבה ראו: www.britannica.com/topic/state-monopoly-on-violence.

¹⁶ תומס הובס לוייתן י"ב–ט"ז (מנחם לורברבוים עורך, אהרון אמיר מתרגם, 2009).

¹⁷ שם, בעמ' 93–98. “כל אימת שאדם מעביר את זכותו, או מוותר עליה, הרי זה [...] לשם טוב כלשהו אחר שהוא מקווה להשיג בכך. שהרי זו פעולה רצונית, והמושא של פעולות רצוניות של כל אדם הוא טוב כלשהו לו עצמו [...] המניע והתכלית אשר לשמה בא הוויתור הזה על הזכות והעברתה, אינו אלא ביטחון גופו של אדם בימי חייו [...] שום אדם אינו יכול להעביר או להניח את זכותו להציל עצמו ממוות מפצעים וממאסר (הימנעות מאלה היא התכלית היחידה של הנחת זכות כלשהי)”.

הקושי המתואר לעיל של המשטרה, המפעילה אלימות פיזית מצד אחד, ואמונה על שלטון החוק מהצד האחר, מתרחש גם במקרה של השוטר היחיד. שילוב הסיכון היומיומי והשחיקה בעבודת השוטר, יוצרים נאמנות קולגיאלית הדוקה מאוד בקרב שוטרים, המכונה The Blue Code או The Blue Wall of Silence ("החומה הכחולה").¹⁸ הגיבוי שוטרים מעניקים זה לזה, עלול להוביל לתרבות של טיוח ולהשתקת מקרים שבהם שוטרים פעלו שלא בסמכות והפעילו כוח שלא כדין. מנגנון הטיוח פועל החל משלב הדיווח על המעצר, דרך שלב החקירה במח"ש ועד להליך המשפטי. על אף שהבעיה מוכרת במערכת המשפט בארצות-הברית, הקושי המרכזי בהתמודדות ובמתן פתרון לבעיה הוא היעדר היכולת לאתר את היקפה ועוצמתה של "החומה הכחולה", וכן הקושי הראשוני לאיתורה על ידי גורמי אכיפת החוק – בכירים במשטרה, הפרקליטות ובתי המשפט. מנגנוני טיוח הם מנת חלקם של בעלי מקצוע נוספים, ומצויים במוקד של דיונים ציבוריים,¹⁹ אך בהתייחס לשוטרים מנגנון הטיוח עשוי לפגוע משמעותית בהליך הפלילי, המהווה את ההליך הפוגעני ביותר במהלכו המדינה שוללת מהפרט את זכותו לחירות.

במובן זה, "החומה הכחולה" היא הסובב וגם המסובב. הנאמנות הקולגיאלית של שוטרים יוצרת שתיקה וההכחשה בדבר קיום אלימות משטרתית, ובאותה עת מקשה על איתור מקרים שבהם שוטרים משקרים בבתי המשפט כדי להגן על חבריהם למקצוע. עוצמת המחויבות לשתיקה ויישור הקו בקרב שוטרים היא כה חזקה, עד שלמעשה שוטרים בעלי יושרה חוששים משוטרים המתאמים ביניהם גרסאות, ולא להיפך.²⁰

בשל חשיבות ניקיון ההליך המשפטי העשוי להסתיים בשלילת חירותו של אדם, אין להתעלם מכך שעדות שקר של שוטרים אינה כשאר עדויות השקר בבתי המשפט, וזאת ממספר נימוקים: ראשית, לרוב שוטרים נתפסים כעדים אמינים במיוחד.²¹ כיוון שהם "שחקנים חוזרים" בבתי המשפט קיימת נטייה רבה להאמין דווקא לעדותם, בהשוואה לעדים אזרחים; שנית, ייתכן כי בשל היותם עדים מקצועיים, והעובדה שמתן עדות היא חלק שוטף מעבודתם, מוקנה לעדותם נופך אמינות נוסף;²² שלישית, לקביעה כי פלוני ביצע עבירה ישנן השלכות עתידיות לא רק על חירותו אלא גם על מהלך חייו,

¹⁸ Jennifer E. Koepke, *The Failure to Breach the Blue Wall of Silence: The Circling of the Wagons to Protect Police Perjury*, 39 WASHBURN L.J. 211, 213–217 (2000).

¹⁹ אייל ראובני "קשר שתיקה בין רופאים, משרד הבריאות מטיח" *Ynet*, 3.2.2004, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2869383,00.html

²⁰ Gabriel J. Chin & Scott C. Wells, *The Blue Wall of Silence as Evidence of Bias and Motive to Lie: A new Approach to Police Perjury*, 59 U. PITT. L. REV. 233, 241 (1998).

²¹ יש לציין כי ישנם מקרים, כמו בפסק הדין בעניין **מורחי**, שבהם השופטים מערערים על אמינותם של עדויות השוטרים. המקרה האחרון הידוע שבו התרחש ערעור של עדויות השוטרים שמוטט את כתב האישום, היה בזיכוי האחרון של אלון חסן בבית המשפט המחוזי. ראו יסמין גואטה "הזיכוי של אלון חסן: כל הטעויות של המשטרה והפרקליטות" *TheMarker*, 30.3.2018, www.themarker.com/law/1.5961713. מקרה נוסף של זיכוי המבוסס על הפרכת גרסאות השוטרים היה המקרה של עמיר מולנר, שהוכיח בבית המשפט כי גרסת השוטרים סתרה את שהתרחש במציאות. ראו אלי סניור "מולנר לבלש: מישוהו אמר לכם לשקר בדוחות?" *Ynet*, 2.4.2017, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4943871,00.html. כמו כן, ישנם זיכויים נוספים וידועים פחות, שבוצעו אגב ביקורת על עדויות השוטרים, כפי שמופיע בדוח הסנגוריה הציבורית. ראו הסנגוריה הציבורית **דוח פעילות לשנת 2016** (להלן: "דוח הסנגוריה הציבורית").

²² שם, עמ' 45–46.

“חברות כחולות”

והוא עלול לשאת ענישה בלתי-מוצדקת וקלון חברתי הכרוך במאסר, דווקא בשל פועלם של מי שהיו אמורים להגן עליו. מטיב לתאר זאת השופט בפסק הדין:²³

“הנני סבור כי במקום בו שוטרים מתאמים ביניהם גרסאות יש משום טעם מר וחוסר נוחות הנובעים נוכח חציית קווים אדומים בתפקודם של שוטרים בזירת אירוע, דבר הפוגע אנושות בטוהר המידות הנדרש מארגון המשרת את הציבור. יש למגר מהשירות הציבורי בכלל ומהמשרה כארגון האמון לשמור על החוק והסדר בפרט, שימוש בכוח מופרז הגובל בכוחניות ואלימות”.

ג. תחנה שנייה: כתב האישום

מלבד הקושי הטמון בכך שכתב האישום מתבסס על גרסת השוטרים, העלולה להיות מוטה ומושפעת מנאמנות קולגיאלית וממנגנון שתיקה, נוסף עליו מבנה מערך התביעה בישראל. בפועל, במרבית התיקים הפליליים (90%) לא מתקיימת הפרדה בין הגוף החוקר לגוף התובע, שכן בתיקים אלו כתבי האישום מוגשים על ידי מחלקת התביעה המשטרתית, הכפופה לאגף חקירות ומודיעין במשטרה. שייכות מחלקת התביעה למשטרת ישראל, היא הגוף החוקר, מקשה על הניתוק והעצמאות המעיין שיפוטית בהליך הגשת כתב האישום, הנדרשים מתובע האמון על גילום האינטרס הציבורי.²⁴

התובעים המשטרתיים עלולים להתקשות לבקר את הגוף החוקר, על הטיותיו ואף טעויותיו, כאשר הם עצמם בשר מבשרו של גוף זה. האמור נכון במיוחד במקרים שבהם יש חשש שהשוטרים פעלו שלא כדין, שכן אז הקושי בניתוק ובעצמאות מחריף.²⁵ כתב האישום בפסק הדין בענייננו הוגש מטעם המשטרה, ולכן לא מן הנמנע שהביקורת ועצמאות התביעה הנדרשת לא היו נוכחות מספיק בעת הגשתו.

אף בהתקיים הפרדה מבנית ברורה ומעוגנת בין הגוף החוקר לגוף התובע,²⁶ נקודת המבט של מערכת אכיפת החוק עשויה להיות מוטה לרעת הנאשם. השיטה האדוורסרית בישראל עשויה להוביל לכך שהתובע עשוי לראות את עצמו כמי שעליו להגיש כמה שיותר כתבי אישום שיובילו להרשעה.²⁷ לכן, קיים קושי אינהרנטי לבקר את פעולת מערכת אכיפת החוק בעת שהפרדה מבנית בין החוקר לבין התובע אינה קיימת כלל, ובבחינת קל וחומר בעת שלא מתקיימת הפרדה כזו.

²³ עניין **מזרחי**, לעיל ה"ש 1, פס' 47–48.

²⁴ גיא לוריא “איחוד התביעה המשטרתית עם פרקליטות המדינה” **הצעה לסדר** 8, 4, 7 (המכון הישראלי לדמוקרטיה, נובמבר 2014) www.idi.org.il/media/5061/police_prosecution.pdf.

²⁵ שם, בעמ' 4–6.

²⁶ הפרדה בין הגוף החוקר לבין הגוף התובע מתקיימת בתיקי פרקליטות המדינה – במקרים אלו, המשטרה היא הגוף החוקר את התיק, ואילו התובע בפרקליטות הוא הגוף האמון על הגשת התביעה.

²⁷ לוריא, לעיל ה"ש 23, בעמ' 10 הערת שוליים 11.

ד. תחנה שלישית: "מילה כנגד מילה" - מח"ש, חקירות, דין משמעתי ומה שביניהם

הנאשם מזרחי עבר במסעו שתי תחנות. כתב האישים אומנם מבוסס על גרסת השוטרים, הפועלים במנגנון של טיוח ותיאום גרסאות, אך יש לו אפשרות נוספת להוצאת האמת באמצעות פנייה למח"ש. מחלקה זו משתייכת לפרקליטות ומהווה יחידת ביקורת מרכזית חיצונית המנותקת ממשטרת ישראל. תפקידה של מח"ש הוא לסייע למשטרה לשפר את עבודתה ולמנוע תופעות אלימות משטרתית, שימוש בסמכויות שלא לצורך, ניצול לרעה של סמכות ורעות חולות נוספות, ללא חשש מפגיעה בעבודת המשטרה והשוטר בשטח.²⁸

מזרחי הגיש תלונה למח"ש, אך לאחר בחינת תלונתו הוחלט כי נסיבות המקרה אינן מתאימות לחקירה פלילית.²⁹ אולם, קביעתו של השופט בפסק הדין כי השוטרים השתמשו בכוח למעלה מן הצורך, וככל הנראה אף תיאמו ביניהם גרסאות לטיוח המקרה, מצביעה על פער גדול מקביעת מח"ש שהנסיבות אינן מצדיקות ולו פתיחה בחקירה. בפרק זה אדון בסיבות לפער ובקשיים הטמונים בהגשת תלונה למח"ש.

סיפורו של מזרחי אינו ייחודי – מדוח מבקר המדינה בעניין חקירות שוטרים עולה כי בשנת 2015 הוגשו למח"ש 6,320 תלונות. 10% מהתלונות הובילו לחקירת שוטרים באזהרה, ומתוכן ב-187 מקרים השוטרים הועמדו לדין פלילי או משמעתי.³⁰ ככלל, עולה כי 43% מהתלונות שהוגשו נסגרו לאחר הליך בירור ראשוני בלבד, בלא שננקטו כל פעולות חקירה, כי רק ב-16% מהמקרים התנהלה חקירה באזהרה, שיעור הנמצא בירידה עם השנים. נתונים אודות השיעור הנמוך בטיפול בתלונות למח"ש הובאו גם בדוח הסנגוריה הציבורית לשנת 2016.³¹ דוח מבקר המדינה מצביע כי הקושי בבירור תלונות למח"ש הוא תולדה של תפיסה מבנית, כי מח"ש אמונה על טיפול במישור הפלילי-ראייתי, ואילו המשטרה אמונה על המישור המשמעתי. לפיכך, תיקים שאינם עולים כדי עבירה פלילית נגנזים ואינם מטופלים בהיבט משמעתי או משטרתית, ואלפי תיקים נותרים למעשה בין שני מישורי הבדיקה.³²

²⁸ דבריו של מר אורי כרמל מנהל מח"ש לשעבר, המופיעים בדף האינטרנט של המחלקה, מבטאים היטב את חשיבות פועלה של מח"ש: "תפקידה של מח"ש, 'השומרת על השומרים', הוא מורכב ורגיש מאין כמותו: לשמור ולהגן על אזרחי המדינה – ובפרט על החוליות החלשות בחברה – מפני אלימות משטרתית, שרירות, התנהלות מושחתת ומשחיתה של שוטרים ושימוש לרעה בסמכות; כל זאת, בלא שפועלה של מח"ש ירתיע חלילה שוטרים גוונים וטובים מדבוק בביצוע משימותיהם המקצועיות, לחתור למגע, ולבצע את המוטל עליהם ללא חשש". ראו באתר משרד המשפטים תחת ההפניה "מח"ש – אודות" www.justice.gov.il/Units/StateAttorney/Departments/Dipi/Pages/About.aspx.

²⁹ עניין **מזרחי**, לעיל ה"ש 1, פס' 1 לגרסת הנאשם.
³⁰ מבקר המדינה **דוח מיוחד לשירות המדינה – הטיפול המערכתי בעבירות שוטרים** 170 (2017) (להלן: "דוח מבקר המדינה").

³¹ דוח הסנגוריה הציבורית, לעיל ה"ש 21, בעמ' 72.
³² דוח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 30, בעמ' 192–193.

“חברות כחולות”

ייתכן כי השיעור הנמוך של העמדה לדין, פתיחה בחקירה וחקירה באזהרה נגד שוטרים אינו מקרי. בדוח מבקר המדינה נמתחה ביקורת על הנחת היסוד המוטמעת בהנחיית פרקליט המדינה,³³ לפיה התלונות המוגשות למח“ש הן כלי שנועד לסייע לעבריינים לחמוק מעונש באמצעות האשמה שקרית ומניפולטיבית של שוטרים.³⁴ על אף שהנחיית פרקליט המדינה מעניקה עדיפות לבחינה מקדמית של תלונת אזרח, גישה זוהי לגישה מח“ש לעניין האפקט המצנן. החשש מאפקט מצנן מבוסס על התפיסה לפיה הגשת תלונות נגד שוטרים תפגע ביכולתו של השוטר לפעול בהתאם לחובותיו המקצועיות ולהפעיל כוח בעת הצורך, מחשש שיועמד לדין משמעת או פלילי. נקודת המוצא החוששת מקיומו של אפקט מצנן עשויה להקשות על קיומה של חקירה מיטבית ומעמיקה של שוטרים, לצורך חקר האמת.

כמו כן, מח“ש היא הגורם המוסמך הבלעדי לחקור עבירות משמעת הנוגעות לשימוש בכוח שלא כדין, והיא הממליצה למשטרה אם לפתוח בהליך טיפול משמעתי.³⁵ לטענת בא כוח הנאשם בפסק הדין, מח“ש לא בחנה את התלונה עד תומה, ולא נבדק לעומק תיעוד האלימות שספג הנאשם.³⁶ נראה שגם בהקשר זה עניינו של מזרחי אינו ייחודי. מדוח המאבק בגזענות (דוח פלמור)³⁷ ומבדיקת הסנגוריה הציבורית³⁸ עולה כי מח“ש לא בודקת תלונות בדבר שימוש בכוח שלא כדין, ממצא העומד בניגוד לטענת היחידה.³⁹ כתוצאה מכך, מח“ש אינה אוספת נתונים על אלימות משטרתית, והאפשרות לקבלת תמונה מלאה אודות אלימות משטרתית נחלשת.⁴⁰

בנוסף, מח“ש ניצבת בפני שוקת שבורה בכל הנוגע לחקירה אפקטיבית של תלונות על שימוש בכוח, המצויות במישור המשמעתי בלבד. מדוח מבקר המדינה עולה כי התיקים המשמעתיים מועברים ממח“ש למשטרה ללא ליווי והסבר מספק, ואינם מטופלים. מח“ש טענה כי בחלוף הזמן התגלה כי לא היה טעם בהעברת התיקים להמשך טיפול, שכן המשטרה ממילא לא המשיכה את הטיפול בתיקים.⁴¹

בדומה למקרה של מזרחי בפסק הדין, החלטת מח“ש מתנגשת עם הכרעות בתי המשפט שדרשו לחזור ולהמשיך בחקירה הפלילית, לאחר שמח“ש קבעה כי אין סיבה לחקירה פלילית או להעמדה לדין פלילי.⁴² זאת, גם במקרים חמורים כמו הטלת שתן על פניו של עצור,⁴³ שימוש באקדח טייזר על עצורים בכגד ים,⁴⁴ ובמקרה שבו שוטרים תיאמו

³³ הנחיית פרקליט המדינה תידון בהרחבה בפרק ה' להלן.

³⁴ דוח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 30, בעמ' 203–205.

³⁵ “סמכות החקירה והעמדה לדין בתלונה נגד שוטר” הנחיות פרקליט המדינה 14.4 (1993) www.justice.gov.il/Units/StateAttorney/Guidelines/014.4.pdf

³⁶ עניין מזרחי, לעיל ה"ש 1, פס' 11–12 לפרק “טענות הצדדים”.

³⁷ משרד המשפטים דו"ח הצוות למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה 28 (יולי 2016).

³⁸ דוח הסנגוריה הציבורית, לעיל ה"ש 21, בעמ' 71–72.

³⁹ דוח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 30, בעמ' 205–207.

⁴⁰ “עתירה נגד מח“ש: איספו מידע על אלימות משטרתית” 29.6.2017 www.acri.org.il/he/40573

⁴¹ דוח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 30, בעמ' 199–201.

⁴² דוח הסנגוריה הציבורית לשנת 2016 מלמד, כי בשנים שקדמו לכתיבתו מודעות בתי המשפט לאלימות שוטרים והצורך לחקור את התלונות עד תום הם חיוניים לטיפול בתופעת האלימות המשטרתית. ראו דוח הסנגוריה הציבורית, לעיל ה"ש 21, בעמ' 73–74.

⁴³ יתם ברגר “שוטר מואשם כי השתין על פניו של עציר אזור בתחנת המשטרה” הארץ 24.12.2017 www.haaretz.co.il/news/law/premium-1.4841111

גרסאות בדבר מעצר שלא כדין, ככולם מח"ש בחרה שלא לחקור את התלונה.⁴⁵ עם זאת, בתמונה הכוללת הביקורות של בתי המשפט על הכרעות מח"ש הן לא רבות. לפי נתוני מח"ש, בשנים 2013–2015 רק 1% מכלל העררים שהוגשו לבית המשפט נגד החלטותיה נמצא מוצדק.⁴⁶ נתונים אלו מחזקים את הטענה לפיה הכרעה ביקורתית של בית המשפט על פועלה של מח"ש היא נדירה.

ה. תחנה רביעית: הנחיית פרקליט המדינה – מילה כנגד מילה

הנאשם עבר כבר דרך בשלוש תחנות של ניסיון לגילוי האמת. ואומנם, לצד הקשיים הקיימים בעבודתה של מח"ש, ייתכן ומדובר בסיטואציה קשה מדי להכרעה בהליך רגיל של בירור תלונה. מקרה של נאשם בתקיפת שוטר הטוען כי הותקף על ידי שוטרים, הוא סיטואציה מורכבת של "מילה כנגד מילה", המעלה שאלות במהלך כל שלבי ההליך הפלילי. לשם מתן מענה למקרים אלו, פורסמה זה מכבר הנחייה מטעם פרקליט המדינה, וראוי לבחון אם ההנחיה עשויה לסייע לנאשם במקרים אלו.⁴⁷ להנחיה שתי תכליות: הראשונה היא תיאום בין רשויות האכיפה, במטרה למנוע קיום הליכים מקבילים והחלטות שיפוטיות סותרות ומסרים סותרים מטעם הרשויות. התכלית השנייה היא מניעת שימוש לרעה בהליכי חקירת מח"ש נגד שוטרים שביצעו תפקידם והשתמשו בכוחם בסמכות. זאת, משום שפתיחה בחקירה פלילית נגד שוטר עשויה לייצר אפקט מצנן, המונע משוטרים להפעיל כוח נדרש בעת ביצוע תפקידם. ההנחיה, אם כן, מייצרת מנגנון המחייב את העברת החומרים למח"ש וקבלת חוות דעת מטעמה טרם הגשת כתב אישום. בנוסף, ההנחיה קובעת מנגנון בחינה מזורז של התלונה למח"ש, במקרים שבהם האינטרס הציבורי מצדיק הגשת כתב אישום מידי נגד הנאשם.⁴⁸

אומנם, קיומה של הנחיה העוסקת במקרים מורכבים ורגישים כגון אלו היא בעלת ערך רב. אולם, היא אינה עולה בהכרח בקנה אחד עם התפיסה המקובלת בחקיקה, המכירה בכינון יחסי הכוח המתקיימים בין הפרט לשוטר מתוקף תפקידו, ומנסה לאזן ביניהם.⁴⁹ החשד כי תלונות אזרחים למח"ש הן תלונות שווא מניפולטיביות עולה

⁴⁴ רויטל חובל "ביהמ"ש: שוטרים ירו בטייזר על אזוקים, מח"ש סגרה את התיק בלי לצפות בתיעוד" www.haaretz.co.il/news/law/premium-1.4342597, 10.8.2017. הארץ

⁴⁵ יניב קובוביץ "ביהמ"ש: מעצרה של אשה שהואשמה בתקיפת שוטרים היה מנוגד לחוק, מח"ש לא חקרה תלונתה" www.haaretz.co.il/news/law/1.3066123, 12.9.2016. הארץ

⁴⁶ דוח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 30, בעמ' 187.

⁴⁷ "מדיניות התביעה בתיקי חקירה בהם חשוד בביצוע עבירה כלפי שוטר מתלונן על שימוש בכוח מצד שוטר" **הנחיות פרקליט המדינה** 2.18 (2008) (להלן: "הנחיה 2.18") www.justice.gov.il/Units/StateAttorney/Guidelines/02.18.pdf.

⁴⁸ שם.

⁴⁹ ניתן למצוא מגוון דוגמאות בחקיקה הפרוצדורלית הפלילית להגנה על הפרט, בין שהוא אינו חשוד, חשוד, נאשם, אשם או אסיר. למשל: ס' 73 לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996 מגביל את משך הזמן שבו ניתן לעכב אדם; ס' 4 ו-13 לאותו חוק קובעים עדיפות למעצר אדם רק בצו שופט, הניתן רק בעילות מסוימות; ס' 15 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 קובע כי לא ניתן להטיל עונש מאסר על נאשם שאינו מיוצג במשפט; ס' 60 לפקודת בתי הסוהר [נוסח חדש], התשל"ב-1971 קובע כי לא ניתן להטיל עונש על אסיר בתוך הכלא, אלא אם ניתנה לו הזדמנות לשמוע את האישום והראיות נגדו ולהתגונן.

“חברות כחולות”

בהנחיה במספר הקשרים,⁵⁰ ועלול לצייר תמונה כי הגורם בעל הכוח איננו השוטר המייצג את הריבון, אלא דווקא הנאשם העלול להשתמש בשוטר כשק חבטות, במטרה למוטט את כתב האישום שהוגש נגדו. לדברי המשנה לפרקליט המדינה, מר מומי למברגר, הגשת תלונות שווא למשטרה היא תופעה שכמעט אינה קיימת, ולכן לא סביר להניח ששיעור תלונות השווא על אלימות שוטרים יהיה שונה.⁵¹ אומנם, קיים דיון בהכרעה מהי תלונת שווא ולאופן בחינתה,⁵² אך למרות זאת קיום עמדה לפיה תלונות למח"ש בעניין אלימות שוטרים הן בעיקרן תלונות מניפולטיביות, אינה מאוזנת דיה, כפי שעמדה לפיה כל התלונות למח"ש הן תלונות אמת, עשויה להיות פשטנית. ניסוח תכלית ההנחיה רומז על קדם הנחה מובלעת כי שימוש בתלונות נגד שוטרים הוא בעיקרו מניפולטיבי, והגשת תלונות מצד נאשמים עלולה לגרום לאפקט מצנן של עבודת השוטרים. עם זאת, בדוח מבקר המדינה נקבע כי לחשש מאפקט מצנן אין כל עיגון אמפירי.⁵³ לסיכום, למרות שההנחיה מלאת כוונות טובות נפלו בה מספר פגמים, המונעים קיומו של הליך בירור אפקטיבי ומעמיק של תלונות בדבר אלימות שוטרים המוגשות למח"ש.

ו. “סטייה מן המסלול” – עדותו של עוז אברשימי

על פני הדברים, לא היו סיכויים גבוהים לזיכוי של מזרחי שעבר בכל התחנות, אך לא צלח את הקשיים שהוערמו בדרכו. כתב האישום נגד מזרחי התבסס על גרסת השוטרים, והוגש מטעם תובעים שהם בעצמם שוטרים; מח"ש לא חקרה את התלונה ברף הפלילי, והנחיית פרקליט המדינה עלולה הייתה למנוע חקירה אפקטיבית של המקרה; עדי התביעה הוצגו כנטולי אינטרס למול עדי ההגנה שהוצגו כבעלי אינטרס כבד;⁵⁴ עדי ההגנה היו בעיקר בני משפחתו של הנאשם או שכניו; הנאשם שתק בחקירה אך קילל את המשטרה;⁵⁵ ומעל הכול – ניצב מנגנון השתיקה והטיוח במשטרה, “חומת השתיקה הכחולה”, שנע את גילוי האלימות המשטרית ואת הביקורת עליה. למרות הסיכויים הנמוכים, בת הקול שיצאה ממגרש הרוסים קבעה נחרצות כי מזרחי חף מפשע, ואילו דווקא השוטרים נציגי הריבון הם התוקפים, כיוון שהפעילו כוח בלתי-סביר ופעלו בשיקול דעת לקוי. ההכרעה השיפוטית התקבלה, אם כך, בניגוד

⁵⁰ הנחיה 2.18, לעיל ה"ש 46, פס' 3 ו-4.

⁵¹ תלונות השווא הן תופעה זניחה לדבריו של המשנה לפרקליט המדינה עו"ד מומי למברגר, שנאמרו בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה מיום 26.7.2017. הדיון עסק בתלונות שווא על עבירות מין, אך עו"ד למברגר ציין כי אחר תלונות השווא הוא נמוך מאוד בכלל העבירות. התפיסה היא, אם כן, שאין נטייה להתלונן לשם התלונה אלא רק במקרים שבהם דבר מה הראוי לתלונה אכן התרחש.
m.knesset.gov.il/News/PressReleases/Pages/press26.07.17ld.aspx

⁵² יואב מזא"ה “תלונות שווא בגין עבירות מין ואלימות במשפחה” נייר מדיניות 5, 7-9 (פורום קהלת, מרץ 2016).

⁵³ דוח מבקר המדינה, לעיל ה"ש 30, בעמ' 203-205.

⁵⁴ עניין מזרחי, לעיל ה"ש 1, פס' 2.

⁵⁵ שם, פס' 33-34 ו-39-42.

לכיוון המסלול שבו התנהל האירוע על תחנותיו. ה"סטייה מן המסלול" היא תוצאה של אירוע חריג אחד: עדותו של עוז יקיר אברשימי.

אברשימי היה עד ההגנה היחיד שלא הכיר אישית את הנאשם, שכן שאר העדים הם אשתו, אחיו ושכנו.⁵⁶ כיוון שאין לו אינטרס ברור לסייע לנאשם, אמינותו של אברשימי כעד מתחזקת. אברשימי היה עצור בניידת בערב מעצרו של מזרחי, ולאחר מכן הובא לתחנת המשטרה שם כתב מסמך שבו תיעד את השתלשלות האירועים שקרו לו מעת שנעצר ועד הגעתו למתקן המעצר. מהמסמך שכתב ומעדותו במשפט עולה כי בעת ששהה בניידת המשטרה לאחר מעצרו, שמע שוטרים מתאמים גרסאות בקשר, כאשר אחד השוטרים הנחה את כלל המעורבים בשיחה ונתן הוראות לשוטרים האחרים, כולל אילו שאלות ישאלו את השוטר ומהן התשובות שצריך להשיב לגבי המכות שקיבל מאותו עצור.⁵⁷ רק לאחר מכן התברר לו כי התיעוד במסמך נוגע לאירוע שעליו נדרש להעיד בבית המשפט. עדותו של אברשימי שיחקה תפקיד מרכזי בקביעתו הנחרצת של השופט, שכתב כך בתמציתיות חריפה:⁵⁸

"לאור עדותו, מהימנות השוטרים נפגמת ביחס לתיאור האירוע והתשובה לשאלה מי היה התוקף ומי הנתקף, ברורה היא. על כן מתעורר ספק לטובת הנאשם ביחס לביצוע העבירות כמיוחס לו בכתב האישום".

השופט הרחיב וקבע כי "עדותו של עוז יקיר אברשימי מערערת את עדויותיהם של השוטרים ושופכת אור אחר על המקרה כולו",⁵⁹ וציטט בפסק הדין חלקים מעדותו של אברשימי, שנוכח חשיבותה הובאה כלשונה.⁶⁰ תיאורו של אברשימי על ידי השופט כאדם נורמטיבי, הפירוט אודות גילו, מצבו המשפחתי ותחום עיסוקו, מדגימים היטב את דמותו של העד בעיני השופט כאזרח רגיל מן השורה.⁶¹

בהקשר זה יש לציין לחיוב את בחירתו של השופט להציג את אברשימי כאדם נורמטיבי, על אף הרשעותיו הקודמות ומעצרו בעבר, כמו גם את בחירתו להעניק חשיבות מכרעת לעדות הנשמעת מפיו של מי שהיה עצור באותו ערב. השופט לא התעלם מהאפשרות שאברשימי ביקש לנקום בשוטרים בשל מעצרו, כפי שטענה המשטרה,⁶² אך לא היסס לקבוע כי "בית המשפט התרשם מאדם אמין, נעים הליכות, שאין לו כוונה לפגוע במשטרה אלא רק להוציא את האמת לאור".⁶³ לא מן הנמנע ששופטים אחרים לא היו מאפשרים את התקיימותה של אותה "סטייה מן המסלול" משום שהעד היה עצור בעצמו באותו הלילה, וגם בשל כך מדובר במקרה בוחן המהווה חריג המעיד על הכלל.

⁵⁶ שם, פס' 23–25.

⁵⁷ שם, פס' 26.

⁵⁸ שם.

⁵⁹ שם, פס' 47.

⁶⁰ שם, פס' 26.

⁶¹ זהו העד היחיד שגילו, מצבו המשפחתי, עיסוקו ופרטים נוספים מופיעים ביתר פירוט בפסק הדין: "העד בן 47 נשוי ואב ל-3 ילדים, עובד בהוראה כ-20 שנה. כיום עובד בבית הספר 'יובל', כמורה לתלמידים נושרים" ראו שם, פס' 26.

⁶² שם, פס' 10 לפרק "טענות הצדדים".

⁶³ שם, פס' 32.

ז. סיכום

פסק הדין מגולל סיפורו של נאשם אחד ומספר שוטרים. אין בכוונתי לטעון כי המקרה המובא בפסק הדין מגולל את סיפורו של כל נאשם בתקיפת שוטרים. אין ספק שישנם שוטרים רבים הפועלים בנאמנות ובמסירות לציבור, וברי שישנם נאשמים שפועלים באלימות כלפי השוטרים. עם זאת, לא תמיד זה המצב. בפסק הדין מושא הארה זו עולים שיקולים ושאלות רבות, הרלוונטיים למקרים דומים אחרים ומכאן חשיבותו העקרונית של הדיון בו.

מצב שבו שוטרים נדרשים להיות נציגי שלטון החוק ובאותה עת מוסמכים להפעיל אלימות, יוצר מכשול ראשוני ועיקרי והוא “חומת השתיקה הכחולה”. בנוסף למכשול מהותי זה, נוספים קשיים רבים במעבר בין תחנות המסע של הנאשם: היעדר הפרדה בין הגוף החוקר לגוף התובע; בעיות מבניות במח”ש; והנחיית הפרקליט היוצאת מנקודת מבט חשדנית כלפי נאשמים הטוענים כי הותקפו על ידי שוטרים. תחנות אלו מערימות קשיים בדרכו של נאשם להוציא את האמת לאור, ומצריכות נסיבות חריגות ובלתי-צפויות, שיאפשרו לשופט להבין מי התוקף ומי הנתקף. במקרה של מזרחי, קיומה של עדות אחת חזקה וברורה כמו זו של עוז אברשימי היא זו שאפשרה לשופט לאתר את האלימות המשטרתית, להתיר את קשר השתיקה והטיח סביב לה, ואגב כך לזכות את הנאשם. מקרה שבו אזרח הותקף על ידי נציגי הריבון בלי שמערכות הביקורת יכלו לאתר זאת, מצדיק לבדו את העיון הנוסף בפסק הדין, המהווה חריג המעיד על הכלל. אין צורך לחכות לנס, “לסטייה מן המסלול” בדמות עדות נדירה כמו זו של אברשימי, על מנת לזכות אדם חף מפשע. על המערכת לאפשר את זיכויו של אדם גם ללא התקיימות נסיבות יוצאות דופן, שכן עסקינן בדיני נפשות:

“כיצד מאיימין [את העדים] על עדי נפשות, היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן. שמא תאמרו מאומד, ומשמועה, עד מפי עד ומפי אדם נאמן שמענו, או שמא אי אתם יודעין שסופנו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה. הו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות. דיני ממונות, אדם נותן ממון ומתכפר לו. דיני נפשות, דמו ודם זרעיותיו תלויין בו עד סוף העולם, שכן מצינו בקין שהרג את אחיו, שנאמר (בראשית ד) דמי אחיך צועקים, אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך, דמו ודם זרעיותיו”⁶⁴.

⁶⁴ משנה, סנהדרין ד, ה.